

FORSVAR FOR NATUREN

RAGHAMMER SKYDETERRÆN

EVALUERING AF DRIFTS- OG PLEJEPLAN **2005-2019**

Titel: Raghammer Skydeterræn, Evaluering af Drifts- og Plejeplan 2005-2019

Udgivelse: Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse, 2015

Udarbejdelse: NIRAS A/S, Pernille Brandt Poulsen

Kvalitetssikring: Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse, Henrik Olsen og Margit Buhl

Godkendelse: Chef for Rådgivningsafdelingen, Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse
Boie Skov Frederiksen

Fotos: Michael Sand og Henrik Olsen

Layout og

produktion: Rosendahls a/s, København
ordre 196517

ISBN: 978-87-92898-71-5

Internetversion: Planen kan findes i elektronisk format på www.forsvaret.dk

INDHOLD

1. RESUMÉ	4	5. AKTIVITETER	20
2. INDLEDNING	6	5.1 Rydning	20
3. EVALUERING AF AKTIVITETER	8	5.2 Slåning	21
3.1 Militæranvendelse	9	5.3 Afgræsning	22
3.2 Naturbeskyttelse	9	5.4 Hydrologi	22
3.3 Publikumshensyn	13	5.5 Bepplantningspleje	23
3.4 Gennemførte aktiviteter ud over drifts- og plejeplanens anvisninger	14	5.6 Kulturhistoriske interesser	23
4. OPSUMMERING AF STATUS	15	5.7 Invasive arter	23
4.1 Militæranvendelse	16	5.8 Publikum	24
4.2 Naturbeskyttelse	16	6. REFERENCER	25
4.3 Publikumshensyn	18	7. BILAG	26
4.4 Gennemførte aktiviteter ud over drifts- og plejeplanens anvisninger	18	7.1 Aktivitetskort	26

1. RESUMÉ

Drifts- og plejeplanen for Raghammer Skydeterræn 2005-2019 er gennemgået og evalueret med henblik på at identificere tiltag, der er gennemført, samt tiltag der helt eller delvis mangler gennemførelse.

På Raghammer Skydeterræn har der af hensyn til militæranvendelsen været fokus på skovbevoksningen. Der er et behov for lukkede arealtyper til øvelsesformål, hvorfor de planlagte skovrydninger kun er delvist gennemført. Skovforyngelsen er igangsat, men det ønskes, at aktiviteten spredes ud over en årrække.

Med hensyn til naturbeskyttelse vurderes det, at de åbne arealer overordnet set fremstår åbne og uden aldrende opvækst. Der er sket rydning af primært birk og fyr på den vestlige del af heden. De åbne naturtyper slås én gang årligt uden opsamling, og særligt for overdrev og hedearealer er dette uhensigtsmæssigt. I drifts- og plejeplanen beskrives opsamling som en afgø-

rende plejeindsats på disse næringsfattige naturtyper, eftersom det er ønskeligt at fjerne næringsstoffer fra arealerne. Dette bør prioriteres fremadrettet.

Egentlig hedepleje er gennemført ved sporadisk afbrænding som et resultat af spontan antænding ved øvelsesaktiviteter. Årlige slåninger holder fint opvækst nede, men er uheldig for udviklingen af lyngplanter. Det har dog vist sig at være hårdt ved maskinerne pga. det ujævne terræn. De mest kuperede hedeområder henstår med aldrende lyng og opvækst af træer og buske. Der mangler således en fokuseret hedepleje, som fremmer væksten af lyng, f.eks. ved flere pletvise afbrændinger, fjernelse af opvækst, knusning og/eller afskrælning af delområder.

På klitarealerne sker der flere steder bekæmpelse af rynket rose, som holdes nede ved slåning. Bekæmpelsen er vellykket på den vestlige del af klitarealerne.

På den østlige del af klitarealerne er der endnu store bevoksninger af rynket rose. Bekæmpelse i den østlige del af klitarealerne besværliggøres af det kuperede terræn.

Der er enkelte forekomster af kæmpe-bjørneklo langs de to vandløb. Der overvåges for forekomster, og der bekæmpes løbende.

Fortidsminderne på skydeterrænet fremstår generelt tilgroede og mangler pleje.

Vådområderne på skydeterrænet fremstår overordnet set i god stand, og de plejes løbende. I drifts- og plejeplanen er beskrevet anlæg af nyt vandhul i den østlige del af terrænet. Vandhullet er ikke etableret, og det skyldes, at øvelsesaktiviteter ikke er foreneligt med et vådt område på den del af terrænet. Der arbejdes på at finde en ny lokalitet til vådområdet.

Der er opsat informationstavler ved indfaldsveje med oplysninger om ordensreglement og øvelsesaktiviteter, samt kort over terrænet.

Ud over de aktiviteter, der var beskrevet i drifts- og plejeplanen, er der bl.a. sket bekæmpelse af japansk pileurt i den nordlige del af terrænet. De nordligste sletteområder er i 2014 udgået af omdrift, og de skal fremadrettet indgå i skydeterrænet til øvelsesformål. Skovdriften på terrænet styres nu ved funktionsudbud efter naturnære principper. Forsvarsministeriets interne jagtorganisation er nedlagt, og jagten afholdes i interforce regi.

Sammenfattende kan det konkluderes, at store dele af de planlagte pleje- og driftstiltag er gennemført, men visse tiltag mangler af forskellige årsager, f.eks. opsamling af afslået materiale på lysåbne naturarealer og rydninger af hede og skovarealer. Det skal ses i lyset af, at kun godt halvdelen af planperioden er gået.

Nyligt fældet område med sitkagran.

2. INDLEDNING

Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesterræner er styret af 15-årige drifts- og plejeplaner. Udarbejdelse af drifts- og plejeplaner for de enkelte terræner påhviler Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse og sker med henvisning til *Bestemmelse om drifts- og plejeplaner* (FBE, 2011).

For Raghhammer Skydeterræn foreligger en drifts- og plejeplan for perioden 1. januar 2005 til 31. december 2019. (Miljøministeriet, et al. 2005). Denne benævnes herefter drifts- og plejeplanen. Over halvdelen af planperioden er gået, og det er ønskeligt med en evaluering af status for gennemførelsen.

Jævnfør retningslinjerne i drifts- og plejeplanen skal anvendelsen af øvelsespladsen tilgodesee følgende forhold:

- At en væsentlig del af skydeterrænet er omfattet af fredningskendelser, som skal respekteres og efterleves.

- At terrænet er udlagt som militært skydeterræn og derfor også fortsat skal kunne opfylde Forsvarets behov for uddannelsesaktiviteter, og til løsning af de pålagte opgaver.
- At den militære benyttelse sker under hensyntagen til områdets særlige landskabelige og biologiske værdier, som i drifts- og plejeplanen søges fastholdt og udbygget.
- At den rekreative benyttelse sker i det omfang, det er sikkerhedsmæssigt forsvarligt og ikke forstyrrer Forsvarets brug, samt er foreneligt med fredningsbestemmelser og hensynet til de natur- og kulturmæssige værdier.

Disse skal realiseres på baggrund af en række planlagte aktiviteter. Nærværende gennemgang og evaluering af aktiviteter på øvelsespladsen er foretaget med udgangspunkt i den foreliggende drifts- og plejeplans planafsnit, som dækker en 15-årig planperiode.

Kig ud over heden.

Nærværende evaluering er gennemført af arealforvalter Henrik Olsen og seniorsergent og sagsbehandler Margit Buhl, FES, rådgiver Pernille Brandt Poulsen, NIRAS A/S og terræn befalingsmand Jesper Lindqvist. Jesper Lindqvist. Sidstnævnte har et godt indblik i terrænets nuværende og hidtidige drift og pleje. I forbindelse med nærværende evaluering er der foretaget besigtigelser på terrænet i december 2014.

Notatets struktur består af et resumé, der kort opidser evalueringens hovedkonklusioner efterfulgt af nærværende introduktion. Derefter følger en mere grundig aktivitetsgennemgang af tiltagene i drifts- og plejeplanen. Alle aktiviteter er i notatet opdelt i emnerne *militærvendelse*, *naturbeskyttelse* og *publikumshensyn*. Inden for hvert emne gøres status over de gennemførte aktiviteter sammenlignet med det planlagte niveau. Tiltag,

der er udført, selv om de ikke er beskrevet i drifts- og plejeplanens anvisninger, er ligeledes inkluderet.

Aktivitetsgennemgangen efterfølges af en opsummering over de forhold, der af forskellige årsager endnu ikke er gennemført, og som mangler, for at drifts- og plejeplanens mål er opfyldt. Notatet munder ud i en systematisk opgørelse af aktiviteter, der skal gennemføres i den kommende 5-års periode.

3. EVALUERING AF AKTIVITETER

Metodikken i det følgende er, at de foreskrevne aktiviteter for Raghammer Skydeterræn fra drifts- og plejeplanen for perioden 2005-2019 gennemgås i skemaform.

De respektive aktiviteter kategoriseres efter emnerne *militæranvendelse*, *naturbeskyttelse* og *publikumshen-syn*, og der gives en kort beskrivelse af de planlagte aktiviteter. Navneangivelserne svarer til dem, der er anvendt i drifts- og plejeplanen med tilhørende kort. Terrænet

er inddelt i afdelinger og derunder i litra, og tallene i aktivitetsbeskrivelsen, f.eks. 3a, henviser til disse. For hver aktivitet er der i højre kolonne en kort beskrivelse af status for gennemførelsen af aktiviteten samt en konklusion fremhævet med **fed**. Drifts- og plejeplanen angiver en prioritering af indsatsen i forskellige faser af planperioden. Dette er ikke vægtet i evalueringen, idet der ses på den samlede indsats i planperioden.

Tydelige spor efter øvelsesaktivitet i skovene på Raghammer Skydeterræn.

3.1 Militæranvendelse

Planer og aktiviteter, der primært er begrundet i de militære sikkerheds- og uddannelsesmæssige behov og retningslinjerne for den øvelsesmæssige indretning af terrænet. Her er tale om terrænenheder, anlæg, øvelsesfaciliteter m.v. med baggrund i bl.a. kapitel 9 i drifts- og plejeplanen: *Forsvarets ønsker til en fremtidig udvikling.*

Planlagte aktiviteter	Aktivitetsbeskrivelse	Udførte aktiviteter
Etablering af levende hegn.	Afdeling 3a og 4a: Etablering af levende hegn og krat ved faste gruppekampstillinger.	Ikke gennemført.
Bevaring af små bevoksninger.	Afdeling 4b: De små bevoksninger på den nordlige samt nordøstlige del af heden bevares af hensyn til kampstillinger og handlebaner.	Ok.

3.2 Naturbeskyttelse

Planer og aktiviteter, der primært er begrundet i pleje- og beskyttelse af terrænets naturværdier ses i skemaet nedenfor.

Planlagte aktiviteter	Aktivitetsbeskrivelse	Udførte aktiviteter
Hedepleje.	Afdeling 1b, 1c, 1d, 1e, 2e, 2c, 3a, 3d, 4b og 4c: Områderne ryddes, således at der atter er hede i disse områder. Det afslåede materiale fjernes fra området.	Delvist gennemført. De østlige områder er ryddet som foreskrevet i drifts- og plejeplanen. De vestlige områder er ikke ryddet, da man ønsker at bevare skoven til øvelsesformål.
	Afdeling 1b, 3a, 4a og 8c: Pleje af hedearealet ved sporadisk rydning og efterfølgende slåning eller afbrænding. Hedearealerne afbrændes eller slås mindst 2 gange i planperioden. Det afslåede materiale fjernes fra området	Delvist gennemført. Området slås delvist årligt, og der sker desuden lokale afbrændinger 1-2 gange om året, som antændes spontant i forbindelse med øvelser. Der er problemer med slåning af arealerne, da de lokalt flere steder er for kuperet til maskinel bearbejdning. Området fremstår med lav vegetation med enkelte spredte birketræer. Det afslåede materiale opsamles ikke.
Pleje af overdrev.	Afdeling 2a: Nedskæring af træer og buske. Enkelte hvidtjørn efterlades. Materialet fjernes fra området. Området slås efterfølgende 1-2 gange om året. Ikke før 15. juli.	Delvist gennemført. Området fremstår delvist tilgroet og trænger fortsat til rydning. En del af området slås årligt uden opsamling.
	Afdeling 5b og 6a: Slås 1-2 gange årligt. Ikke før 15. juli. Materialet fjernes fra området.	Delvist gennemført. Områderne fremstår åbne med lav vegetation. De slås årligt uden opsamling.
Pleje af slettearealer.	Afdeling 5a og 8b: Arealerne slås 1-2 gange om året. Materialet fjernes fra området ved høstet.	Delvist gennemført. Områderne slås årligt uden opsamling. De fremstår åbne med lav vegetation. En del af 8b fremstår med høj græsvegetation, da der ønskes højt græs til øvelsesformål.

Planlagte aktiviteter	Aktivitetsbeskrivelse	Udførte aktiviteter
Pleje af vådområder.	Vådområde 1: Vandhullet oprenses for dunhammer vegetation.	Gennemført.
	Vådområde 2: Vandhullet oprenses for dunhammer vegetation, og elletræer langs sydsiden fjernes.	Gennemført.
	Vådområde 3: I god stand. Umiddelbart ingen plejebehov.	Ok.
	Vådområde 4: Rydning af træer og buske i en 5 meter bræmme rundt om søen.	Gennemført.
	Vådområde 5: Rydning af træer og buske i en 5 meter bræmme rundt om søen.	Gennemført.
	Vådområde 6: Ingen plejetiltag (branddam med betonkanter).	Ok.
	Vådområde 7: I god stand. Umiddelbart ingen plejebehov.	Ok.
	Vådområde 8: I god stand. Umiddelbart ingen plejebehov. På sigt bør pilebuske fjernes rundt om søen.	Gennemført.
	Vådområde 9: Rydning af træer og buske langs kanten af søen.	Gennemført.
	Vådområde 10: Etablering af nyt 40 x 40 meter vådområde. Svagt skrånende bredzone. Den afgravede jord deponeres i ubenyttet kampvognsstilling syd for sletten.	Ikke gennemført.
Vandløb.	Henrikebæk og Hullebæk: Der udlægges en 5-10 meter rydnings- og fældningsfri bræmme på begge sider af vandløbene.	Delvist gennemført. Der er sket rydning af sitkagran enkelte steder langs de to vandløb. Rydningen er sket ned til kronekant. I Henrikebæk er der en udpeget indsats i gældende vandplan Bornholm – Hovedvandopland 3.1. Indsatsen er lokaliseret ved den første dam, hvor der i dag er en fisketrappe og et ålepas. Kommunen har besigtiget projektområdet og udarbejdet en forundersøgelse på realisering af projektet. Projektet er i forundersøgelsen vurderet til ikke at påvirke den omkringliggende natur negativt og afventer afgørelse om udførelse.
Rydning af mose.	I Eskildsmyre mose ryddes Forsvarsministeriets del af mosen for træer. Dette gøres som led i et (eventuelt) samarbejde med kommunen om genopretning af mosen.	Ikke gennemført.

Planlagte aktiviteter	Aktivitetsbeskrivelse	Udførte aktiviteter
Skovdrift.	Afdeling 1f, 1d, 2e, 2f, 3c, 4b, 5h, 5k, 6c, 6d, 6f, 6h, 6j, 6k, 6o, 6p, 7a, 7b, 7c, 7f, 7g, 7n, 7o, 8a og 8g: Skoven drives efter naturnære principper.	Ok.
	Afdeling 6d, 6e, 6g, 6l, 6m, 6n, 7d, 7e, 7g, 7j, 7l og 7m : Bevoksningerne med sitkagran afvikles, og area- lerne efterlades til selvsående skov.	Delvist gennemført. Afdelingerne 6e (nord), 6m, 6l (syd), 7g og 7j er afviklet. Område 7m, 7l, 7e og 7d ønskes ikke ryddet, da områderne bruges til skovkamp, og en del af træerne vælter derfor selv efter gentagne gange med beskydning.
	Afdeling 6b, 6d og 6f: Bevoksningerne udlægges til urørt skov. Desuden udlægges ellesumpen syd for feltbanen til urørt skov.	Gennemført.
	Afdeling 4a, 4c, 4d og 4e: Bevoksningerne lysstilles – enkelte gamle skovfyr beholdes.	Gennemført.
Bekæmpelse af invasive arter.	I klitterne langs kysten: Rynket rose bekæmpes enten ved rodopgravning eller slåning.	Delvist gennemført. Der er sket bekæmpelse af rynket rose i klitterne nedenfor hedeområdet. Områderne slås flere gange om året, og bevoksningerne er tydeligt sat tilbage i vækst. Der er fortsat større forekomster af rynket rose bl.a. i klitterne på den sydøstlige del af terrænet.

Vådområde uden behov for rydning.

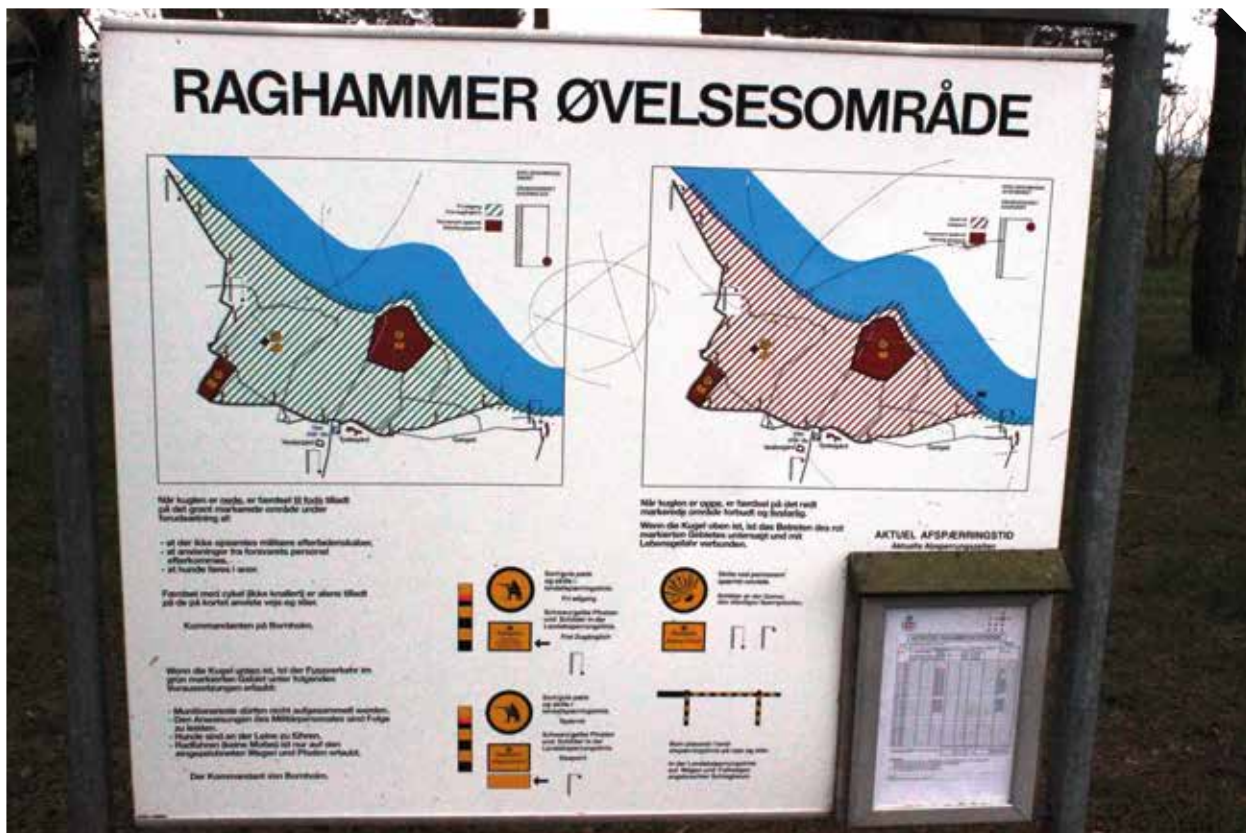
Vilde blomster.

Planlagte aktiviteter	Aktivetsbeskrivelse	Udførte aktiviteter
Pleje af fortidsminder.	Terrænet indeholder fredninger, som dels er registeret med Nationalmuseets sognebeskrivelsesnummer (sb.) og dels fredningsnummer (fr.). På samtlige af Nationalmuseets registreringer (sb.) er der ingen plejetiltag.	Ok.
	Fr. 20c: Høj 1,3 x 19 meter – græsklædt. Højen afmærkes med pæle i 2 meters afstand til højfoden.	Ikke gennemført. Højen ligger uden for Forsvarsministeriets ejendom.
	Fr. 21: Høj. 1,8 x 17 meter. Tilgroet. Alt opvækst på højen ryddes. Enkelte tjørne efterlades eventuelt. Der pløjes for tæt på højen. 2 meter zonen bør respekteres.	Ikke gennemført. Området omkring højen er udtaget af omdrift og udlagt i græs.
	Fr. 22: Skanse på Raghhammer Odde. 50 x 6 meter vold. 1,5 – 2 meter høj. 100 meter beskyttelseszone rundt om. Ingen plejetiltag.	Ok.
	Fr. 22: Helleristninger – skålsten. 0,7 x 2 x 1,8 sten i skovbevoksning. Bevoksning i umiddelbar nærhed af stenen bør holdes nede og ryddes.	Ikke gennemført.
	Fr. 72c: Raghhammer Batteri. 20 meter lang vold – halvanden til to meter høj. 100 meter beskyttelseszone rundt om. Efterhånden føjet til i sand. Ingen plejetiltag.	Ok.
	Fr. 136: Langdysse 11 x 25 meter. 2 meter høj. Oven på dyssen er der større og mindre sten. Er groet til. Opvækst og gammelt kvas omkring dyssen ryddes.	Delvist gennemført. Der er sket delvis rydning af buske og kvas på højen. Højen fremstår tilgroet af høje træer og buske. Efter undersøgelser af højen har Bornholms museumsdirektør udtalt, at fjernes der flere træer, er der fare for, at højen kan falde sammen.

3.3 Publikumshensyn

Planer og aktiviteter, der primært er begrundet i hensynet til offentlighedens adgang til terrænet.

Planlagte aktiviteter	Aktivitetsbeskrivelse	Udførte aktiviteter
Folder.	Ordensreglementet indarbejdes i folder omhandlende terrænet. Folderen placeres ved p-pladsen i terrænets øst ende.	Ikke gennemført.
Skilte.	Områdets skilte opdateres i henhold til Forsvarsministeriets interne bestemmelser.	Gennemført. Skiltene opdateres i nær fremtid.
Drifts- og plejeplan.	Planen gøres tilgængelig på Forsvarets hjemmeside.	Gennemført.

Skiltning ved indgangen til terrænet.

3.4 Gennemførte aktiviteter ud over drifts- og plejeplanens anvisninger

Der er gennemført aktiviteter udover dét, der er beskrevet i drifts- og plejeplanen. Forsvarsministeriets drifts- og plejeplaner løber over 15 år, hvilket i forhold til visse driftsaktiviteter er relativt langsigtet. Derfor vil der ofte i løbet af planperioden opstå ideer og forslag til hensigts-

mæssige projekter, som ligger uden for planens konkrete virkemidler, men som støtter planens langsigtede mål. Der kan også opstå nye, ubehandlede problemstillinger, f.eks. invasive arter. Følgende er en gennemgang af de vigtigste emner og tiltag, der er gennemført uden at være beskrevet i planen.

Aktiviteter	Aktivitetsbeskrivelse	Status
Militæranvendelse Slettearealer	Sletteområderne i afdeling 5j er i 2014 udgået af omdrift, og forpagtningsaftalen er ophørt. Områderne er udlagt i græs. Områderne skal fremadrettet indgå i det militære skydeterræn, og der skal udarbejdes en detailplan for området.	Gennemført. Der arbejdes på en detailplan for området.
Naturbeskyttelse Invasive arter	Der er sket bekæmpelse af japansk pileurt i den nordlige del af terrænet i afdeling 3a. Efter fjernelse er der ikke registreret flere forekomster.	Gennemført.
	Der er enkelte forekomster af kæmpe-bjørneklo ved Hullebæk og Henrikebæk, da der opstrøms ikke sker bekæmpelse. Der sker derved en frøtransport ned gennem vandløbene. Forekomster bekæmpes.	Gennemført.
Militæranvendelse Skydebaner	Skydebanerne i afdeling 5c udvides og forbedres til øvelsesformål.	Delvist gennemført. Anlægsarbejdet er i gang.
Naturbeskyttelse Vildtpleje	Den interne jagtorganisation er ophørt på terrænet. Jagten afholdes i interforce regi.	Ok.

Enkelte træer er væltet grundet øvelsesaktiviteter.

Afmærkning af skydeplads.

4. OPSUMMERING AF STATUS

Ovenstående aktivitetsgennemgang har afdækket, hvorvidt de planlagte aktiviteter på Raghammer Skydeterræn er gennemført. Endvidere er der identificeret en række problemstillinger, som skal håndteres i de kommende år, for at Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse opfylder drifts- og plejeplanens målsætninger. Disse problemstillinger er kort opsummeret i det følgende med en overordnet evaluering af, i hvor høj grad planen er gennemført.

Overordnet er der på Raghammer Skydeterræn udfordringer med tilgroning af hovedsaglig birk på hedearealerne,

opsamling af det afslåede materiale på både hede, overdrev og slettearealerne samt invasive arter.

Nedenfor vurderes det emnevist, i hvilken grad de planlagte aktiviteter i drifts- og plejeplanen er gennemført.

Det vurderes, at de overordnede retningslinjer beskrevet i drifts- og plejeplanen er fulgt. Det er fastholdt, at brugen sker under hensyn til de naturmæssige og landskabelige værdier i området. Der er dog visse plejetiltag, som fortsat mangler gennemførelse. Dette er beskrevet nedenfor. Der er med hensyn til den rekreative udnyttelse, som skal foregå sikkerhedsmæssigt forsvarligt og

uden at forstyrre Forsvarsministeriets brug, en problemstilling i, at adgangspolitikken ikke altid respekteres. Dette øger risikoen for uheldige situationer under øvelser.

4.1 Militæranvendelse

Siden tilblivelsen af drifts- og plejeplanen har de uddannelses- og øvelsesmæssige behov til øvelser ændret sig. Man ønsker i dag, at en større del af terrænet er et lukket landskab til at øve fremrykninger i, hvorfor en stor del af den planlagte fældning ikke er gennemført.

Beplantning af levende hegn i den nordlige del af terrænet er endnu ikke gennemført, da dette har været nedprioriteret.

4.2 Naturbeskyttelse

Med hensyn til naturbeskyttelse er en stor del af de planlagte aktiviteter gennemført. Der er således også

aktiviteter, som af forskellige årsager ikke er gennemført. De enkelte aktivitetstyper gennemgås nærmere nedenfor.

Pleje af hedearealer

Hedeplejen er overordnet udført efter anvisningerne i drift- og plejeplanen. Der er dog kun sket rydning af træer i den østlige del af heden. Overordnet følges hedeplejen op med rydning af træer og buske efter behov. Området slås årligt, men der sker ikke opsamling af det afslåede materiale. Dette skal ændres for at leve op til intentionerne i drifts- og plejeplanen om at mindske tilførslen af næringsstoffer og dermed fremme de ønskede næringsfattige forhold. Hedearealerne fremstår overordnet velplejede og uden for meget opvækst, men lyngplanterne dækker kun en mindre del af området. Ønsker man at fremme bevoksningen af lyng, bør man gennemføre en mere fokuseret hedepleje.

Hedeområdet plejes bl.a. ved sporadiske afbrændinger, som antændes under øvelser.

Pleje af overdrevs- og slettearealer

Sletteområderne har været udlejet til høslet, men denne ordning er ophørt. Områderne planlægges atter udliciteret til høslet.

Såvel slette- som overdrevsarealer plejes ved årlige slåninger, men uden efterfølgende opsamling af det afslåede materiale. Dette bør ændres for at leve op til intentionerne i drifts- og plejeplanen om at mindske tilførslen af næringsstoffer og dermed fremme de ønskede næringsfattige forhold. En løbende fjernelse af biomasse og derved fjernelse af næringsstoffer giver langsomt voksende urter mulighed for at spire.

Der mangler fortsat rydning af det østlige overdrevsområde.

Pleje af vådområder

På Raghammer Skydeterræn er der 9 vådområder. Områderne er generelt i god stand, og de plejes løbende, som der opstår et behov herfor.

Det er optimalt med en fortsat løbende plejeindsats af vådområderne. Hermed vil der hele tiden være forskellige successionsstadier af vådområder på terrænet.

Der er i drift- og plejeplanen beskrevet udgravning af et nyt vådområde i den østlige del af terrænet. Dette er ikke udført, da det pga. øvelsesaktiviteter i dette område ikke er hensigtsmæssigt. Der arbejdes på at finde en ny lokalitet på øvelsesterrænet. Man bør overveje at

inkludere anlæg af vandhuller i detailplanen for de nordlige sletteområder, som i år 2014 er taget ud af drift.

Skovdrift

Af hensyn til de militære øvelsesformål er der et ønske om lukkede skovtyper, som derfor i nogen grad bør vedligeholdes med dette formål.

Udfasningen af sitkagran sker gradvist, da der er et ønske om en tæt og lukket skov i forhold til øvelsesaktiviteter.

Invasive arter

Rynket rose forekommer i større bevoksninger på klit-arealerne. Den holdes nede ved slåning. Der er stadig et behov for bekæmpelse i den sydøstlige del af terrænet. Bekæmpelser bør her ske manuelt, da det ikke er muligt at bekæmpe maskinelt pga. terrænets udformning.

Kulturhistoriske interesser

I forhold til fortidsminderne på terrænet bærer de generelt præg af manglende pleje og derved rydning på og omkring fortidsminderne.

En af de i drift- og plejeplanen beskrevne gravhøje i den nordøstlige del af terrænet (fr. 20c) ligger uden for Forsvarsministeriets ejendom, hvorfor der ikke er udført pleje. Yderligere har nærmere undersøgelser af den aflange gravhøj (fr. 136) vist, at rydning af de store træer midt på højen kan give anledning til sammenstyrtningsfare. Man bør derfor kun skære mindre buske og træer væk.

Rynket rose bekæmpes ved gentagne slåninger.

Henrikebæk som løber i den østlige del af terrænet.

4.3 Publikumshensyn

Der er offentlig adgang til hele Raghammer Skydeter-ræn, når der ikke finder øvelsesaktiviteter sted på ter-rænet, bortset fra skydebaner, sprængningsområder, håndgranatbanen og omkring Eskildgård. Der er opstillet informationsstandere ved indfaldsvejene, som opdate-res med hensyn til oplysninger om øvelsesaktiviteter. Endvidere viser infostanderne et kort over området samt ordensreglement for offentlighedens færdsel.

Man kan finde en række oplysninger, der er relevante for besøgende, på Forsvarsministeriets hjemmeside www.forsvaret.dk.

4.4 Gennemførte aktiviteter ud over drifts- og plejeplanens anvisninger

Både af militære og naturmæssige hensyn er der sket tiltag ud over den planlagte indsats beskrevet i drifts- og plejeplanen.

Der er registreret en enkelt forekomst af japansk pileurt, som straks blev bekæmpet. Arten er ikke efterfølgende

set på terrænet. Man bør dog fremadrettet være op-mærksom på arten og bekæmpe den, såfremt den op-træder igen.

Der er lokale problemer med kæmpe-bjørneklo, som ofte optræder langs vandløbene. Frøene kommer fra opstrøms områder, hvor den ikke bekæmpes. Såfremt kæmpe-bjørneklo dukker op langs vandløbene, iværk-sættes bekæmpelse.

Det er et ønske, at de nordlige slettearealer, som i 2014 er taget ud af drift, fremadrettet skal bruges til øvelsesformål. Forpagtningsaftalen er derfor opsagt, og der forestår i øjeblikket et arbejde i at lave et udkast til en detailplan for området.

Forsvarsministeriets interne jagtorganisation samt vildt-pleje er ophørt i 2012. Jagten på Raghammer Skydeter-ræn afholdes i interforce regi.

Skydebanerne i den østlige del af terrænet er desuden under ombygning.

Sitkagran fældes og selvforrygende skov for lov at vokse frem.

5. AKTIVITETER

I det følgende beskrives de aktiviteter, der skal gennemføres i de kommende 5 år på tabelform. De er ind delt efter driftsform, f.eks. rydning, og listet op efter identitetsnumre (id). Terrænet er inddelt i afdelinger og derunder i litra, og tallene i kolonnen *Afdeling og litra*, f.eks. 2a, henviser til disse. Der er benyttet en række forkortelser for areal typer og træartskoder, jævnfør kort til drifts- og plejeplanen: overdrev (ORE), hede (HED), ager (AGR), slette (SLE) samt andet løv (ALØ), skovfyr og sitkagran (SGR). Endvidere er der angivet areal størrelser (ha) samt en tidsramme for gennemførelse af den på gældende aktivitet. Angivelserne kan tilsvarende findes på det medfølgende aktivitetskort (bilag 7.1). Der kan være dobbeltangivelse af områder i de følgende tabeller, da områder med førstegangspleje f.eks. også kan indgå i løbende pleje/drift, og derfor også kan være omfattet af

andre aktivitetstyper. Slåning og afbrænding kan både afløse og supplere hinanden.

Det bemærkes, at en række af de beskrevne aktiviteter kan kræve myndighedsgodkendelse, før de kan gennemføres.

5.1 Rydning

Som del af målsætningen for militæranvendelse og naturbeskyttelse skal der foretages rydning af vegetation på en række områder. Her er der primært tale om rydning af hedearealer, overdrev samt skov, som skal overgå til naturnære principper.

Rydning: Målsætning militæranvendelse og naturbeskyttelse.

Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivitetsbeskrivelse
1-1	Vestligste overdrev.	2a (ORE)	5,43	2016.	Delvis rydning. Området ryddes delvist for buske og træer hvert 5. år. Enkelte hvidtjørn efterlades. Materialet fjernes fra området.
1-2	Østlige sletteareal.	8b (SLE)	1,41	2016.	Rydning. Den nordlige del af området fritages for slåning, og der ryddes for opvækst af buske og træer hver 5. år.
1-3	Bevoksninger med sitkagran.	6e (syd), 6l (nord), 6n, 6g og 7e (syd). (SGR)	2,37	Løbende.	Rydning. Sitkagran skal udfases, hvorefter selvstående skov skal vokse op. Indsatsen planlægges og gennemføres under hensynstagen til de øvelsesmæssige behov.
1-4	Hele terrænets hedeareal.	1b, 3a og 4a. (HED)	60,80	Løbende.	Rydning. Der skal ske en løbende rydning af træer og buske, således at heden holdes åben og med en lav vegetation.
1-5	Eskildmyre mose	8g (ALØ)	1,10	Senest 2019.	Rydning. Forsvarsministeriets del af Eskildmyre mose ryddes i et samarbejde med kommunen.

Kystlinjen.

5.2 Slåning

På en række lokaliteter skal der gennemføres slåning af lysåbne naturarealer.

Slåning: Målsætning militæranvendelse og naturbeskyttelse.

Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivitetsbeskrivelse
2-1	Sletteareal og ager.	5a og 5j. (SLE og AGE)	61,87	En gang årligt.	Slåning i mosaik med opsamling. Områderne slås to gange årligt med opsamling. Ved hver slåning efterlades ca. 2 x 0,5 ha pr. 10 ha uslået. Ved hver slåning ændres placeringen for det uslåede område.
2-2		8b (SLE)	8,2	To gange årligt.	Slåning med opsamling. Området slås to gange årligt med opsamling.
2-3	Hele terrænets overdrevsarealer.	2a, 5b, 6a og 7r. (ORE)	22,27	En gang årligt.	Slåning i mosaik med opsamling. Områderne slås en gang årligt med opsamling. Ved hver slåning efterlades ca. 2 x 0,5 ha pr. 10 ha uslået. Ved hver slåning ændres placeringen for det uslåede område. (Se også id 5-1.)
2-4	Hele terrænets hedearealer.	1b, 3a og 4a. (HED)	56,73	En gang årligt.	Slåning i mosaik med opsamling. Hvor terrænet tillader det, slås områderne en gang årligt med opsamling. Ved hver slåning efterlades ca. 2 x 0,5 ha pr. 10 ha uslået. Ved hver slåning ændres placeringen for det uslåede område. Der tages hensyn til forekomster af lyng, for at området ikke udvikler sig til udelukkende at bestå af græshede. Slåning suppleres med pletvise afbrændinger af området, når vejr og vind tillader det. (Se også id 5-1.)

Klitområde med kørespor.

5.3 Afgræsning

Som supplement til slåning kan der på nogle områder af skydeterrænet benyttes afgræsning.

Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivitetsbeskrivelse
3-1	Overdrevs- og hedearealer på hele terrænet.	2a, 3a, 4a, 5a, 6a og 8a. (ORE og HED) Ej på kort.		Løbende i skydefrie perioder.	Afgræsning med får. Overdrevs- og hedearealer kan med fordel afgræsses med får i midlertidige indhegninger, som supplement til slåninger eller som primær plejeindsats på arealer, der er for kuperede til maskinel drift.

5.4 Hydrologi

Skydeterrænets vådområder kræver løbende pleje for at udgå tilgroning.

Hydrologi: Målsætning naturbeskyttelse

Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivitetsbeskrivelse
4-1	Alle vandhuller på skydeterrænet.	Ej på kort.		Løbende.	Rydning af bredzone. Skydeterrænets vandhuller plejes løbende efter behov primært med fokus på fjernelse af opvækst i bredzonen.
4-2	Vådområde 10.	Ej på kort.		Senest 2016.	Ny lokalitet findes. Vådområde 10 ikke er blevet etableret og ønskes ikke etableret på den oprindelige udpegede lokalitet. Der arbejdes derfor på at finde en ny passende lokalitet til vådområdet.

5.5 Beplantningspleje

Der skal endvidere gennemføres aktiviteter, som ikke hører under de beskrevne modeller for pleje. De fremgår af skemaet nedenfor.

Andet: Målsætning militæranvendelse.

Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivitetsbeskrivelse
5-1	Nordlige del af terrænets hedeareal.	3a. Se aktivitetskortet (bilag 7.1). (HED)		Senest 2017.	Etablering af levende hegn. Beplantningen udføres som anvist i drift- og plejeplanen. Etablering af levende hegn kræver myndighedsbehandling, da området der skal plantes i er beskyttet i henhold til naturbeskyttelsesloven §3.

5.6 Kulturhistoriske interesser

Fortidsminder, hovedsagelig gravhøje, på Raghammer Skydeterræn kræver løbende pleje.

Kulturhistoriske interesser: Målsætning militæranvendelse og naturbeskyttelse.

Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivitetsbeskrivelse
6-1	Fr. 21: Høj.	5j Ej på kort.		Senest 2016.	Rydning. Opvækst på højen ryddes. Enkelte tjørne og ege efterlades.
6-2	Fr. 22: Helleristninger – skålstén. 0,7 x 2 x 1,8 meter sten i skovbevoksning.	8e Ej på kort.		Senest 2016.	Rydning. Stenen lokaliseres, og bevoksning i umiddelbar nærhed omkring stenen ryddes.
6-3	Fr. 136: Langdysse 11 x 25 meter. 2 meter høj. Oven på dyssen er der større og mindre sten.	8e Ej på kort.		Senest 2017.	Rydning. Mindre buske og træer ryddes på højen og tre meter omkring højen, således at højens skikkelse gøres synlig. De store træer efterlades for at undgå sammenstyrtning.

5.7 Invasive arter

Der skal foretages en række aktiviteter i forbindelse med bekæmpelse af invasive arter.

Invasive arter: Målsætning militæranvendelse og naturbeskyttelse.

Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivitetsbeskrivelse
7-1	Klithedeareal.	Sydlig del af 7a og 8a. (SKF)	4,09	To gange årligt.	Manuel slåning af rynket rose. Bevoksninger af rynket rose lokaliseres og slås manuelt to gange årligt, da terrænet ikke er farbart for køretøjer.
7-2		Sydlig del 3a. (SKF)	3,28	To gange årligt.	Slåning rynket rose. Rynket rose holdes nede ved slåning to gange årligt.
7-3	Hele terrænet.	Ej på kort.		Løbende.	Overvågning af japansk pileurt. Der overvåges for forekomster af japansk pileurt og bekæmpelse indledes, hvis de konstateres på terrænet.
7-4	Langs Hullebæk og Henrikebæk.	Ej på kort.		Løbende.	Overvågning og bekæmpelse af kæmpebjørneklo. Der overvåges for kæmpebjørneklo langs de to vandløb. Bekæmpelse indledes, hvis de konstateres på terrænet.

Ældre bevoksning af rynket rose på den kuperede klitstrækning.

5.8 Publikum

Der skal foretages enkelte aktiviteter i forbindelse med publikums adgang til terrænet.

Publikum: Målsætning publikumshensyn.

Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivitetsbeskrivelse
8-1	Skiltning.	Ved indgange til terrænet. Ej på kort.		Senest 2017.	Udskiftning af skilte. De eksisterende skilte udskiftes med nyere og opdaterede skilte.
8-2	Folder.	Ej på kort.		Senest 2017.	Udarbejdelse af folder. Der udarbejdes en folder for terrænet, som informerer om bl.a. adgangspolitik og terræntyper.

6. REFERENCER

FBE (2011): *FBE bestemmelse for drifts- og plejeplaner*. Bilag 5 til FBEBST 610-6. Tilgængelig på www.forsvaret.dk.

Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen og Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste (2005): *Raghammer Skydeterræn, Drifts- og Plejeplan 2005-2019*. Tilgængelig på www.forsvaret.dk.

Skovfyr med mærker efter skovkampøvelse.

7. BILAG

7.1 Aktivitetskort

Kortbilag med oversigt over de planlagte aktiviteter for de kommende 5 år er ilagt bagerst.

Forsvar for naturen

Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesterræner anvendes til militær uddannelse, men samtidig udgør arealerne nogle af de største og bedst bevarede naturområder i Danmark.

Sammenlagt forvalter Forsvarsministeriet 33.000 ha enestående natur, hvor den militære benyttelse går hånd i hånd med værdifulde danske naturtyper og arters beskyttelse. Mange militære arealer er i perioder åbne for publikum, så også offentligheden kan besøge og opleve de unikke naturarealer.

I samarbejde med Miljøministeriet har Forsvarsministeriet udviklet et særligt koncept for udarbejdelse af drifts- og plejeplaner for terrænerne. Igennem planerne sikrer Forsvarsministeriet en passende afvejning mellem militære uddannelsesmæssige behov, naturbeskyttelse og offentlighedens adgang. Information om Forsvarsministeriets naturforvaltning kan findes på www.forsvaret.dk.

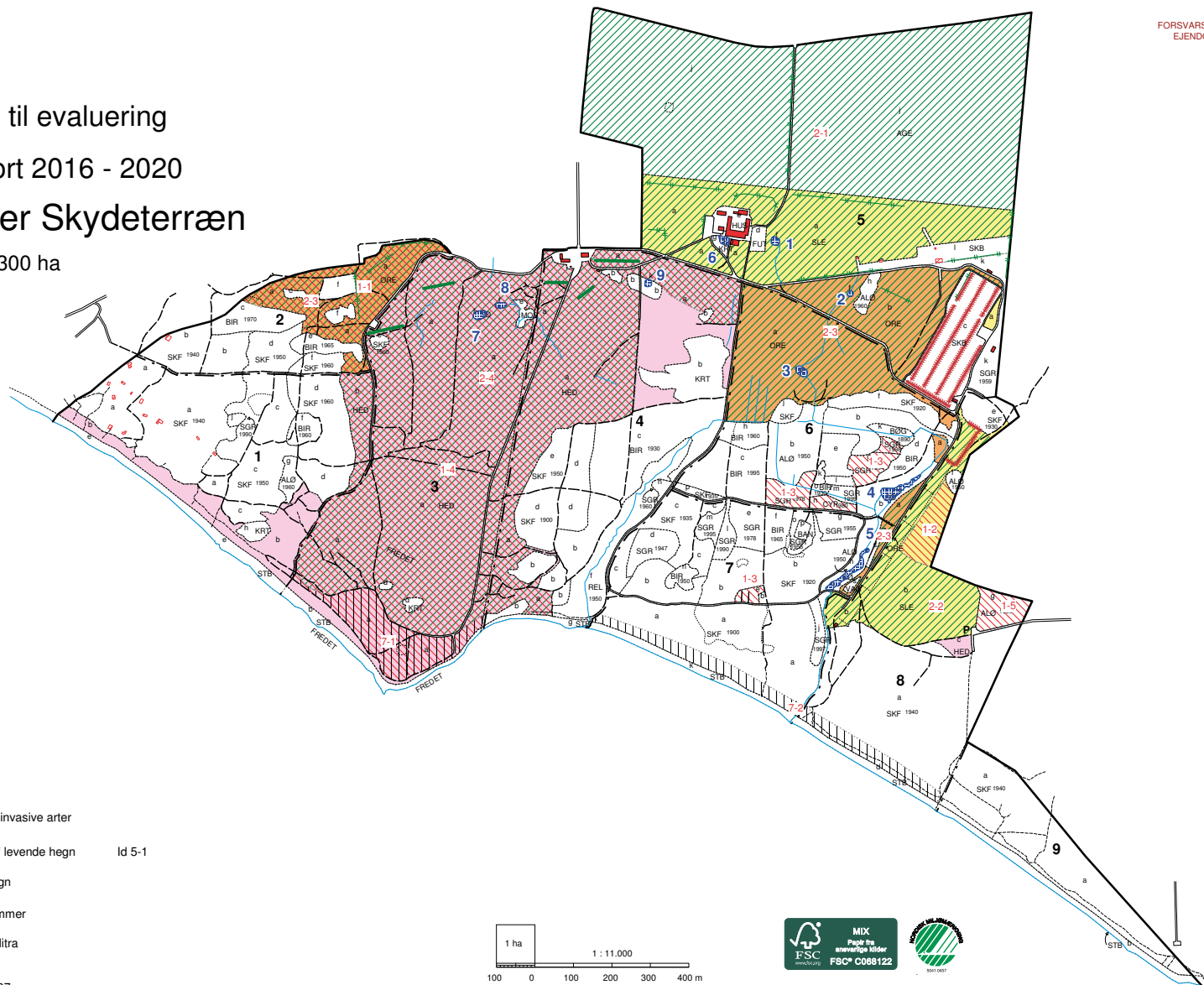
Kortbilag til evaluering

Aktivitetskort 2016 - 2020

Raghammer Skydeterræn

300 ha

- Rydning
- Slåning
- Slette
- Hede
- Overdrev
- Vandhuller
- Fjernelse af invasive arter
- Etablering af levende hegn Id 5-1
- Levende hegn
- 1** Vandhulsnummer
- 1 a** Afdelingsnr, litra

Grundkort udarbejdet 2007

